

Kamila Łabno-Hajduk

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Zofia Hertz (1910-2003). Życie na miarę „Kultury”

Przedmiotem niniejszej pracy jest biografia Zofii Hertz (z domu Neuding) – jednej z kilkorga założycieli paryskiej „Kultury” i Instytutu Literackiego w Maisons-Laffitte oraz wieloletniego współpracownika Redaktora Jerzego Giedroycia, a po jego śmierci dyrektor podparyskiej oficyny i redaktor „Zeszytów Historycznych”.

Lata swej młodości Zofia Hertz – urodzona 27 lutego 1910 roku – dzieliła między Łodzią a Warszawą. Studiowała prawo na Uniwersytecie Warszawskim. Była pierwszą w Polsce kobietą notariuszem, pełniła swoje obowiązki w jednej z przedwojennych łódzkich kancelarii. Gdy wybuchła wojna, wyjechała na Wschód - jak pokazały kolejne lata, do Polski nie było jej dane już nigdy powrócić. Niespełna kilka miesięcy wcześniej poślubiła Zygmunta Hertza, dopiero rozpoczynali wspólne życie. Niestety, gdy 1 września 1939 roku historia przypominała o sobie, ich drogi rozeszły się. Wojenny szlak Zofii Hertz naznaczony aresztowaniem, zesłaniem, oswobodzeniem, a w końcu przyłączeniem do armii gen. Władysława Andersa, doprowadził ją do spotkania z Józefem Czapskim, a później Jerzym Giedroyciem. Współpraca, którą nawiązali na gruncie wojskowym oraz niesłabnąca wola jej kontynuowania odmieniły losy Zofii Hertz i jej małżonka. 11 lutego 1946 roku powołany został do życia Instytut Literacki z siedzibą w Rzymie, z którym połączyła swoje dalsze losy, a w roku następnym drukiem ukazał się pierwszy numer „Kultury”. Wydawnictwo przeniesione zostało następnie do Francji, gdzie Zofia Hertz wraz z pozostałymi współpracownikami spędziła resztę swojego życia. Współtworzyła ośrodek, o doniosłym znaczeniu na powojennej mapie emigracyjnej, który przyciągał najwybitniejszych przedstawicieli myśli politycznej i literatury tamtego czasu.

Mimo tego, że studia nad dziejami polskiego wychodźstwa XX wieku przybrały na sile w ostatnich trzech dekadach, to biografia Zofii Hertz wciąż nie doczekała się opracowania. Dysponujemy co prawda rozmowami, wywiadami i pojedynczymi artykułami jej poświęconymi, ale są to jednak tylko przyczynki do bogatego życiorysu współzałożycielki „Kultury”. Niniejsza

N.H.

praca stanowi więc próbę wypełnienia tej poważnej luki. Moim założeniem było nie tylko spisanie życiorysu mojej bohaterki, ale też ukazanie niebagatelnej roli, jaką odegrała współtworząc podparyski Instytut. Nie mniej istotne było dla mnie zilustrowanie funkcjonowania oficyny z perspektywy Zofii Hertz, a zatem nieco odmiennie, niż zostało to przyjęte w literaturze (perspektywa Jerzego Giedroycia). Wkład, jaki wniosła w podtrzymywanie rodzimej tradycji na emigracji oraz umacnianie ducha tych, którzy „utknęli” w kraju, jest niemalże równie doniosły jak Redaktora. Potwierdzeniem tego niech będą liczne głosy współpracowników i środowiska skupionego wokół „Kultury”. Dysertacja – będąc rodzajem przypisu do opracowań poświęconych historii Instytutu Literackiego – stanowi pierwszą naukową i pierwszą w ogóle próbę spisania życiorysu Zofii Hertz, obejmującą zarówno lata przedwojenne, jak i okres powojenny.

Rozprawa podzielona została na pięć rozdziałów, wedle układu chronologicznego, opatrzonego wstępem i zakończeniem. W rozdziale pierwszym przedstawiono pochodzenie, najwcześniejsze lata, edukację, zatrudnienie w łódzkiej kancelarii notarialnej oraz początek znajomości z Zygmuntem Hertzem. Rozdział drugi obejmuje wojenne losy Zofii Hertz oraz jej męża, a także początki współpracy z Jerzym Giedroyciem. Na rozdział trzeci przypada geneza powstania Instytutu Literackiego oraz pierwsze lata jego funkcjonowania, wraz z późniejszymi przenosinami do Francji. W rozdziale czwartym przedstawiono wkład Zofii Hertz w działalność oficyny z perspektywy życia codziennego oraz kontakty z krajem. Tę część wieńczy śmierć Zygmunta Herta, będąca ważną cezurą dla bohaterki tej biografii. Rozdział piąty, objętościowo najkrótszy, obejmuje drogę do przemian w kraju z emigracyjnego punktu widzenia, aktywności Zofii Hertz związane z prowadzeniem oficyny po śmierci Jerzego Giedroycia, a także jej nieślabnącą wolę w realizowaniu testamentu Redaktora.

W toku pracy bazuję na materiale źródłowym, który w dużej mierze nie był dotychczas publikowany. Spisanie biografii Zofii Hertz jest efektem moich kilkuletnich badań, prowadzonych w archiwach krajowych (Kraków, Łódź, Toruń, Warszawa) i zagranicznych (Paryż, Londyn, Rzym). Kwerendę prowadziłam osobno do okresu przedwojennego (archiwa polskie) i okresu powojennego (archiwa zagraniczne). Niemniej jednak należy wspomnieć, że niektóre z kolekcji krajowych dostarczyły cennych informacji o emigracyjnych losach Zofii Hertz. Wartość

szczególną w kontekście spisania życiorysu współzałożycielki „Kultury” – co wydaje się w pełni uzasadnione – miały zbiory zgromadzone w Archiwum Instytutu Literackiego w Maisons-Laffitte, a także kolekcje przechowywane w Archiwum Emigracji przy Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Meile Tobnothajdu